

Jerzy Duma

"Kłomia" i inne wielkopolskie nazwy jeziornych toni rybackich związane z określeniami zwierząt wodnych oraz narzędziami do ich połowu

---

Prace Językoznawcze 13, 87-92

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Duma
(Olsztyn)

***Kłomia* i inne wielkopolskie nazwy jeziornych toni rybackich związane z określeniami zwierząt wodnych oraz narzędziami do ich połowu**

***Kłomia* and other Wielkopolska's names of lake fishing depths connected with names of water animals and fishing tools**

The work contains short discussion of some fishing depths of Wielkopolska's lakes.

Słowa kluczowe: onomastyka, mikrohydronimia, nazwy jeziornych toni rybackich, Wielkopolska
Key words: onomastics, microhydronymy, name of lake fishing depths, Wielkopolska

Wśród nazw związanych z akwenami wodnymi oddzielną grupę stanowią tzw. nazwy toni rybackich, które funkcjonują zwykle w środowisku ludzi profesjonalnie zajmującymi się połowem ryb. Traktują oni rzekę, jezioro lub wydzieloną część większego obszaru wodnego jako obszar eksploatacyjny i dla jego identyfikacji używają określonych nazw, najczęściej kierunkowych, typu *Na Szmytka Górę* : n. os. *Szmytek* i n. ter. **Szmytka Góra*¹, *Na Plażę*, *Na Młyn*, ale też charakteryzujących typu *Okoniowa* : *okoń* lub *Miękka* od mulistego, *miękkiego* dna. Oba typy nazw nie są rygorystycznie rozdzielone, por. nazwę toni: *Na Skrzynię* i *Skrzynka*, chociaż pierwszy typ kierunkowy, zwany też ogólnie lokalizującym, zdecydowanie przeważa². Nazwy toni pojawiają się zazwyczaj na

---

¹ Może to być określenie okazjonalne, które w nazwach terenowych lądowych nie występuje. Inna jest bowiem perspektywa patrzenia „z wody”, gdzie małe wzniesienie wydaje się duże z pozycji niżej położonej tafli jeziora. Natomiast „z lądu”, zwłaszcza gdy wzniesienie owo jest niewielkie, staje się nieważne z lądowego punktu opisu terenu i pozostaje bezimienne. Nie można więc automatycznie z nazw toni rybackich rekonstruować lądowych nazw terenowych, choć sam podział na nazwy terenowe lądowe i wodne wydaje się w tym kontekście sztuczny.

² Tzw. nazwy lokalizujące (w tym kierunkowe) jako część nazw topograficznych przeważają np. w nazewnictwie toni Jeziora Chrzypskiego, por. M. Kornaszewski: *Nazewnictwo Jeziora*

większych obszarach zwłaszcza wód stojących (jeziorach, przybrzeżnych akwenach morskich), rzadziej na rzekach, zwykle dużych.

Zbieranie i interpretacja nazw toni rybackich rzadko staje się tematem oddzielnych opracowań językoznawczych³. Jako podrozdział większych publikacji nazwy toni rybackich wydzielane są w *Pomorskich monografiach toponomastycznych* (PMT)⁴. Poświęcono im także kilka artykułów, por. bibliografię podaną w artykule Marii Biolik (ods. 4) oraz całościowo w *Bibliografii onomastyki polskiej*⁵.

Autorzy, omawiając nazwy toni, wskazują na ich okazjonalność i zmienność właściwą także lądowym nazwom terenowym. Czasami jeden obszar wodny może nosić kilka różnych określeń, z których zwykle pozostaje jedno, gdy inne ulegną zapomnieniu. Przeważnie tonie rybackie rozlokowane są wzdłuż linii brzegowej, gdyż nie tylko oznaczają miejsce połowu, lecz często także kierunek zaciągania sieci w krąg, by ryby – znalazłszy się w matni – zostały wyciągnięte wraz z siecią do łódki lub na brzeg.

Prezentowana tutaj charakterystyka nazw toni rybackich pochodzi z opracowania *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnego ujścia do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Część II: *Nazwy jezior*⁶, gdzie wykorzystano materiały historyczne z kartoteki *Słownika historyczno-geograficznego województwa poznańskiego w średniowieczu* (w Poznaniu – głównie z XV–XVI w.) oraz niepublikowane materiały śp. profesora Marka Kornaszewskiego z jego pracy doktorskiej o nazwach jezior w powiecie międzychodzkiem (datowane zwykle na rok 1970). Nie są to zatem materiały kompletne, gdyż sam nie prowadziłem tego typu badań na terenie Wielkopolski. Mogą więc być stale uzupełniane i wzboga-

---

Chrzypskiego. „Studia Polonistyczne” 1979 (VII), 1980, s. 33. Autor wyróżnia jeszcze dla tego obszaru wodnego mniej liczne podtypy, jak nazwy eksploatacyjne, okolicznościowe i dzierżawcze (s. 34).

³ Jednymi z pierwszych opracowań tego typu były artykuły P. Zwolińskiego: *Nazwy toni rybackich na jeziorze Śniardwy*. „Język Polski” 1954. T. XXXIV, s. 288; T. Buch: *Nazwy toni rybackich jeziora Galadu*. „Onomastica” 1967. T. XII, s. 109–123. Weześniej zapisywano je przy okazji opisu gwar słowińskich (F. Lorentz: *Slowinisches Wörterbuch*. T. II. St. Petersburg 1912, s. 1458–1554).

⁴ Np. J. Treder: *Toponimia powiatu wejherowskiego*. PMT 14. Gdańsk 1997, s. 203–217. Inne opracowania wskazane są w artykule M. Jacewicz: *Wybrane nazwy toni rybackich Wielkich Jezior Mazurskich*. [W:] *Onomastyka regionalna*. Olsztyn 2006, s. 107–113 oraz w artykule M. Biolik: *Nazwy toni rybackich i miejsc na jeziorach w pobliżu Szczytna*. „Prace Językoznawcze UWM” 2010. T. XII, s. 21–37.

⁵ *Bibliografia onomastyki polskiej*. T. I do roku 1958 włącznie. Red. W. Taszycki, M. Karaś, A. Turasiewicz. Kraków 1960; T. II od roku 1959 do roku 1970. Warszawa–Kraków 1972; T. III od roku 1971 do roku 1980 włącznie. Red. K. Rymut. Wrocław 1983; T. IV, od roku 1981–1990 włącznie. Red. R. Przybytek, K. Rymut. Kraków 1992; T. V od roku 1991 do roku 2000 włącznie. Kraków 2001.

⁶ J. Duma: *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnego ujścia do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. II: *Nazwy jezior* (dalej: WJ). Wyd. DiG. Warszawa 2010.

cane, ponieważ zbiór nazw toni jeziornych nie jest zbiorem zamkniętym – może być tylko zbiorem mniej lub bardziej bogatym. Średniowieczne zapisy historyczne pochodzą z dokumentów ekscerpowanych przez Stanisława Kozierowskiego i twórców kartoteki *Słownika*, gdyż tonie rybackie, podobnie jak prawo połowu na ich obszarze podlegało dziedziczeniu i dlatego czasami trafiały one do starych zapisów testamentowych. Dziś jeszcze w dialekcie kaszubskim *toń* oznacza głównie ‘przeźren wód, na której ktoś ma prawo łowić, obszar połowów’ Sychta V 367.

I. Nazwy toni związane z gatunkami odławianych ryb lub z innymi zwierzętami wodnymi

Barschzug 1. na Jez. Białokoskim na zach. od m. Białokosz: *Barschzug* 1970 WJ 17 – od niem. *Barsch* ‘okoń’ i *Zug* ‘toń, zaciąg’; 2. na jez. Lubosz Wielki na zach. od m. Lubosz: *Barschzug* 1970 WJ 201 – jw.

Karp na jez. Luboszek na pd. w. od m. Lubosz: *Karp* 1970 – od *karp* ‘ryba’, tu ‘miejsce połowu karpi’.

Karpie Doły na jez. Luboszek na pd. w. od m. Lubosz: *Karpie Doły* 1970 WJ 202 – od *karp* z suf. adi. *-je.

Karpie Górki na Jeziorze Kierskim na pd. od m. Kiekrz: *Karpie Górki* 2002 WJ 154 – od *karp* z suf. adi. *-je.

Mała Sandaczowa na jez. Kubek na pn. z. od m. Bucharzewo: *Mała Sandaczowa* 1970 WJ 179 – od *sandacz*, suf. adi. -owa. Przymiotnik *mała* odróżnia tę toń od występującej tam także toni Sandaczowa (zob.).

Na Aalfang na Jez. Bielskim na pd. w. od m. Bielsko: *Na Aalfang* 1970 WJ 21 – nazwa kierunkowa na miejsce połowu węgorzy (niem. *Aal* ‘węgorz’ i *Fang* ‘połów, pułapka, sidła’).

Na Barschzug na Jez. Kuchennym na pd. z. od m. Prusim: *Na Barschzug* 1970 WJ 181 – od niem. *Barsch* ‘okoń’, zob. wyżej Barschzug.

Na Leszcza na Jez. Chrzypskie na pd. od m. Chrzypsko: *Na Leszcza* 2002 WJ 154 – od *leszcz* ‘gatunek ryby’ z końc. G. sg. -a.

Okoniowa 1. na Jez. Chrzypskie na pd. od m. Chrzypsko: *Okoniowa* 1970 WJ 56 – od *okoń* suf. adi. -owa; 2. na jez. Tuczno na pn. od m. Stare Gorzycko: *Okuniowa* 1970 WJ 390 – jw. od gw. *okuń* ‘okoń’; 3. na Jez. Wilczyńskim na pd. od m. Wilczyzna: *Okunyowa* 1515–20 WJ 418 – jw.

Rakowa na Jez. Małe na zach. od m. Jeziory Małe: *Rakowa thonya* 1521–4 WJ 224 – od *rak*, suf. -owa.

Sandacze Jamy na Jeziorze Kierskim na pd. od m. Kiekrz: *Sandacze Jamy* 2002 WJ 154 – I cz. od *sandacz* z suf. adi. *-je.

Sandaczowa na jez. Kubek na pn. z. od m. Bucharzewo: *Sandaczowa* 1970 WJ 179 – od *sandacz*, suf. *-owa*, zob. też Mała Sandaczowa.

Sumowa 1. na Jez. Chrzypskie na pd. od m. Chrzypsko: *Sumowa* 1970 WJ 57 – od *sum*, suf. adi. *-owa*; 2. na Jez. Kuchenne na pd. od m. Śródka: *Sumowa* 1970 WJ 180 – jw.

***Żółwia** na Jez. Berzyńskim na pd. z. od m. Wolsztyn: *Szoluia* XV w. WJ 14 – od adi. *żółwia* : *żółw*.

Z zestawienia wynika, że zwierzęta wodne niebędące rybami pojawiają się w nazwach toni wyjątkowo (np. *żółw*, *rak*), częściej występują nazwy ryb w formie polskiej i niemieckiej (np. *okoń* i niem. *Barsch* – po 3 razy; *karp* 3 razy, *sandacz* 3 razy). Rzadkie są inne nazwy ryb: *węgorz* (*Aal*), *leszcz*, *sum*. Brak tu pospolicie występującej w jeziorach i rzekach *plotki*, *szczupaka* i innych odławianych gatunków ryb.

II. Nazwy toni związane z narzędziami połowu

***Kugel** na Jez. Jankowskim na pd.w. od m. Jankowo Dolne: *Kwgyel* 1496 WJ 130 – od niem. *Kugel* m.in. ‘okrągły pływak do sieci’, może też ‘okrągła bojka rybacka’.

Na Skrzynię na Jez. Kłosowskim na pn. z. od m. Kobyłarnia: *Na Skrzynię* 1970 WJ 161 – tu zapewne od *skrzynia* ‘drewniana skrzynka z gęstymi prętami zanurzona w wodzie i służąca do przechowywania złowionych żywych ryb’.

***Półkróćice** na Jez. Berzyńskim na pd. z. od m. Wolsztyn: *polkrocicze* 1493 WJ 14 – od jakiejś nazwy sieci *półkróćica : *króćka* – zapewne od jej długości.

Sackabreisser na Jez. Białokoskim na zach. od m. Białokosz: *Sackabreisser* 1970 WJ 17 – od niem. *Sack* ‘rodzaj workowej sieci’ i *abreißen* ‘zerwać’ – czyli ‘miejsce zerwanej sieci’.

Skrzynka na Jez. Świętym na pn. od m. Obra: *Skrzinka* 1525–7 WJ 377 – od *skrzynka* m. in. ‘skrzynia z otworami, w której przechowuje się w wodzie żywe ryby’.

***Z kłomiami** na Jez. Białokoskim na zach. od m. Białokosz: *Tonya nyewo-da dicta Sklomyali* 1514–8 WJ 18 – od wyrażenia przyimkowego *z kłomiami : *kłomia* ‘rodzaj sieci rybackiej’, ‘pleciony kosz, albo siatkowy worek, lub siatkowa ścianka, przytwierdzona do jednej czy też dwu rękojeści, względnie do kabłąka, albo wielokątnej ramy’ – według SłSE II 262 zapewne stara pożyczka z gockiego *hlamma* ‘matnia, sidło’. Raczej należy jednak wyraz łączyć z czasownikiem *kłom-i-ti ‘kołysać się’ tak ESSJ X 65–6, por. iteratywne *klam-a-ti ‘kołysać się, iść niepewnym, chwiejnym krokiem’, ‘kłamać’ – chyba początkowo *‘uchylać się od prawdy’ ESSJ IX 182-3, suf. *-ja. Podobne formacje ze

wzdłużeniem *o* (*ǎ*) : *a* występują częściej, np. *nositi* : *našati* (pol. *nosić* : (*wy*)*na*-*szac*), *prositi* : *prašati* (pol. *prosić* : (*za*)*praszac*) itp. Rdzeń **kлом-* zapewne etymologicznie powiązany był z **kłon-*⁷ **kłon-i-ti* ‘kłonić’ i **kłan-ja-ti* ‘kłaniać’, por. BoryśSE 236–7. Podobnie V. Machek 258 szuka związku między czeskim *klomeň*, *klomen* ‘cienka gałązka’⁸ z bułg. *kłon* i *konar*⁹. Między parą **kлом-* : **kłon-* mogło występować jakieś dawne zróżnicowanie semantyczne. Pierwsza mogła oznaczać **‘uchylenie się na boki’*, druga **‘uchylenie się w przód i tył’* – a więc w dół i do góry. (Inaczej Bańkowski I 714–5 wskazując na staropolskie znaczenie ‘szydzić, drwić’).

Kontaminację tych rdzeni znaleźć można w nazwie miejscowości *Kłomnice* – w zapisach: *Clomicze* 1405, *Kłomnicze*, *Kłomicze* 1552, *Kłomnice* 1827 i in. NMP IV 527 : n. os. *Kłomica* SSNO lub ap. stpol. *kłomica* ‘rodzaj sieci rybackiej’.

Nie można zupełnie wykluczyć nazwy osobowej lub przezwiska **Skłomiała* : **Kłomiała* jako podstawy nazwy toni, choć brakuje takich w *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych*¹⁰. Nazwisko staropolskie **Skomiela* wywodzi Sławomir Gala od *skomić* ‘skomleć’¹¹, ale wtedy nastąpiłoby w nazwie toni nietypowe rozszerzenie nagłosowej grupy spółgłosek *sk-* na *skł-*. Jeśli podstawą była nazwa osobowa, to końcówkę *-i* należy traktować jako G. sg. tematów na *-a/-ja*.

Szczegółowo kaszubskie *kłómka* ‘mniejsza ręczna sieć workowata napięta na obręcz z trzema patykami, osadzona na długiej tyczce’ Sychta II 174 i słowińskie *kłómńa* ‘rodzaj sieci’ omawiają autorzy SEK III 55–7, sprowadzając ps. **kłómь/*kłonь* do pie. rdzenia **kel-* [: **kol-*]¹² ‘chylić, skłaniać’ [z sufiksami na stopniu zanikowym **-m/-n-?*], co jednak wątpliwe wobec braku pełnogłosu lub wzdłużenia w cytowanych formach ukraińskich (*klimlja*) i serbskich (*klǒnja* ‘potrzask na ptaki, rodzaj sieci’) SEK III 56. Raczej jest to ten sam pie. rdzeń **kl-* na stopniu zanikowym wokalizmu z rozszerzeniami sufiksalnymi **-eH₃-m/-eH₃-n-* (zob. intonacja krótka opadająca w serbskim, pochodząca z dawnego akutu oraz gr. *κλών* ‘gałąź’ BER II 464).

W zapisie historycznym nastąpiła zapewne dysymilacja **z kłomiami* > *z kłomiali*. Mógł to być też ślad dawnego *l* epentetycznego, które w języku polskim zachowało się tylko szczątkowo¹³ **kłom-ja* > **kłoml’a*, a więc **s^z kłoml’ami* > *z kłomiali*.

⁷ Por. bułg. *клон* ‘duża boczna gałąź jakiegoś drzewa’ BER II 464.

⁸ A więc z rozszerzeniem **kl-eH₃-men-*.

⁹ Ten ostatni wyraz Boryś 247 łączy z **кълъ* jak w *knjeja*, co jednak mało prawdopodobne.

¹⁰ Por. *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*. Pod red. K. Rymuta. T. VIII. Kraków 1994 i T. V. Nie ma takich nazwisk w opracowaniu K. Rymuta: *Nazwiska Polaków*. T. I–II. Kraków 1999–2001, choć tu nazwiska *Kłomica* i *Kłomnicki* odsyłane są do ap. *kłonica* ‘drążek w drabinie’ i n. m. *Kłomnice* (T. I, s. 413).

¹¹ S. Gala: *Polskie nazwy osobowe z podstawowym -l/-l- w części sufiksальной*. Łódź 1992, s. 251.

¹² Uzupełnienia w nawiasach kwadratowych są dodane przeze mnie.

¹³ Por. np. *kropła* < **krop-ja*.

Podobnie jak wyżej z nazwami ryb, również określenia sieci rybackich oraz sposoby połowu ryb rzadko pojawiają się w nazwach toni jeziornych wielkopolskich jezior. Zdarzają się tu jednak określenia stare o nieprecyzyjnej etymologii. Czasami trudno przesądzić, czy tzw. **półkrócica* była rzeczywiście jakąś siecią rybacką lub czy nazwa toni *Rozbojna* pochodzi od obfitości łowionych ryb czy od nieprawego ich łowienia – *rozboju* (nie umieszczono). Podobnie n. toni *Zgon* : *zgon* ‘miejsce zganiania ryb i zaciągania pętli sieci’, por. też kasz. *zgon* ‘ostatnie zapuszczenie sieci do głębi’ Sychta VI 228 należy już raczej do sposobu łowienia, a nie do stosowanych narzędzi.

Wykaz skrótów

- Bańkowski – A. Bańkowski: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. I–II. Warszawa 2000.
 BER – *Bułgarski etimologičen rečnik*. Red. V. I. Georgiev i in. T. I i n. Sofija 1071 i n.
 BoryśSE – W. Boryś: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wyd. Literackie. Kraków 2005.
 ESSJ – *Etimologičeskaj slovar’ slavjanskich jazykov*. Red. O. N. Trubačev. T. I i n. Moskwa 1974 i n.
 Machek – V. Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1968.
 NMP – *Nazwy miejscowe Polski*. Red. K. Rymut. T. 1 i n. Kraków 1996 i n.
 SEK – W. Boryś, H. Popowska-Taborska: *Słownik etymologiczny Kaszubszczyzny*. T. III: K–O. Warszawa 1999.
 SISE – F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. T. I i n. Kraków 1952 i n.
 SSNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Red. W. Taszycki. T. I–VI. Wrocław 1965–1983. Suplement. Red. M. Malec, Wrocław 1984–1987.
 Sychta – B. Sychta: *Słownik gwar kaszubskich*. T. I–VII. Wrocław 1967–1976.
 WJ – J. Duma: *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnicy po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. II: *Nazwy jezior*. Wyd. DiG. Warszawa 2010.

Summary

The paper contains the description and test of etymology of some names of fishing depths in lakes in Wielkopolska particularly interesting: the archaic building of name is *Z klómiami < *Sn klómjami : *klóm-ja : pie. *kl- (: *kel-/ *kol-) ‘to bow, to induce’ and suffixes pie. *-eH₃-m-/-eH₃-n- + *-ja.